অধ্যায় ১০ ঃ জাতীয়তাবাদৰ উত্থান আৰু ভাৰতীয় জাতীয় কংগ্রেছৰ গঠন

অধ্যায় গাঁথনি

10.1 উদ্দেশ্য
10.2 পৰিচয়
10.3 ভাৰতত জাতীয়তাবাদৰ উত্থান
10.4 বিভিন্ন ৰাজনৈতিক সংগঠনৰ গঠন
10.5 ভাৰতীয় জাতীয় কংগ্রেছৰ গঠন
10.6 কৃষক আৰু জনজাতীয় আন্দোলন
10.7 অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ
10.8 প্রসংগ পুথি
10.9 অগ্রগতিৰ খতিয়ান
10.10 আৰ্হি প্রশ্ন

১০.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- ভাৰতত জাতীয়তাবাদৰ উত্থানৰ কাৰণসমূহ ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- বিভিন্ন ৰাজনৈতিক সংগঠনৰ গঠন সম্পর্কে আলোচনা কৰিব পাৰিব
- ভাৰতীয় জাতীয় কংগ্রেছৰ বিষয়ে বর্ণনা কৰিব পাৰিব
- কৃষক আৰু জনজাতীয় আন্দোলনসমূহৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিব পাৰিব।

১০.২ পৰিচয়

আগৰ অধ্যায়ত ইতিমধ্যে আপোনালোকে কেনেদৰে ভাৰতবর্ষলৈ বেপাৰ-বাণিজ্যৰ বাবে অহা বৃটিছ ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানী এক ৰাজনৈতিক শক্তিলৈ ৰূপান্তৰিত হৈছিল, সেইবিষয়ে জানিব পাৰিলে। আপোনালোকে লগতে জানিব পাৰিলে যে 1857 চনত ভাৰতত বৃটিছৰ বিৰুদ্ধে প্রথম আৰু প্রধান বিদ্রোহৰ আৰম্ভণি ঘটে। 1857 চনৰ পাছত ভাৰতত জাতীয়তাবাদী ভাবধাৰা বিকশিত হ'ব ধৰে। সাধাৰণ লোক ৰাজনৈতিকভাৱে সচেতন হৈ পৰিছিল আৰু বৃটিছ প্রশাসনৰ সংস্কাৰ বিচাৰিছিল। কিন্তু এই দাবীবোৰক বৃটিছে ধাৰাবাহিকভাৱে নস্যাৎ কৰাৰ ফলত ভাৰতীয় লোকে আন্দোলনৰ পথ বাচি লৈছিল। এই অধ্যায়টোত আমি ভাৰতত জাতীয়তাবাদী ভাবধাৰা বিকশিত হোৱাৰ, জাতীয় কংগ্রেছৰ জন্ম হোৱা আৰু লগতে কৃষক আৰু জনজাতীয় বিদ্রোহৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিম।

১০.৩ ভাৰতত জাতীয়তাবাদৰ উত্থান

জাতীয়তাবাদ হৈছে এক আধুনিক ধাৰণা। ইউৰোপৰ তুলনাত জাতীয়তাবাদৰ চেতনা ভাৰতবৰ্ষত বহু দেৰিকৈ উদ্ৰেক হৈছিল। মুখ্যত বৃটিছ শাসনে ভাৰতীয়সকলৰ মাজত জাতীয়তাবাদৰ বিকাশত সহায় কৰিছিল। ভাৰতত জাতীয়তাবাদৰ উত্থানত নিম্নোক্ত কাৰকসকলে অৱদান আগবঢ়াইছিল।

- **বিদেশী শাসনৰ পৰিণাম ঃ** ভাৰতত জাতীয়তাবাদৰ উত্থানত বিদেশী শাসনে এক গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা গ্ৰহণ কৰিছিল। বৃটিছে ভাৰতক শোষনৰ এক ক্ষেত্ৰ হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰিছিল। জনসাধাৰণে বুজি পাইছিল যে দেশখনৰ অৰ্থনৈতিক অনগ্ৰসৰতাৰ মূল কাৰণ হৈছে বৃটিছ শাসন আৰু সেইবাবে তেওঁলোকে বৃটিছ শাসনৰ বিৰুদ্ধে সংঘবদ্ধ হৈছিল।
- **ৰাজনৈতিক আৰু অৰ্থনৈতিক একতা ঃ** বৃটিছ শাসনৰ অধীনত সমগ্ৰ ভাৰত একত্ৰিত হৈ পৰিছিল। ভাৰতীয়সকলৰ মাজত জাতীয়তাৰ চেতনা সহজতে বিকশিত হৈছিল কিয়নো বৃটিছে সমগ্ৰ দেশখনকে এটি প্ৰশাসনিক গোট হিচাপে বিবেচনা কৰিছিল। তেওঁলোকে গোটেই দেশখনতে একে ধৰণৰ প্ৰশাসনিক ব্যৱস্থা আৰম্ভ কৰিছিল। একে সময়তে তেওঁলোকে সমগ্ৰ দেশখনকে এটি অৰ্থনৈতিক গোট হিচাপে গণ্য কৰিছিল। এই সকলোবোৰৰ পৰিণতিস্বৰূপে এখন দেশৰ প্ৰতি অৰ্থাৎ ভাৰতবৰ্ষৰ প্ৰতি আপোনভাবৰ অনুভূতি গঢ়ি উঠিছিল। এই সকলোবোৰে জাতীয় জাগৰণতো প্ৰভূত পৰিমাণে অৱদান যোগাইছিল।
- **পশ্চিমীয়া চিন্তাধাৰা আৰু শিক্ষাৰ প্ৰসাৰ ঃ** ঊনবিংশ শতিকাত পশ্চিমীয়া শিক্ষা আৰু চিন্তাৰ প্ৰসাৰেও ভাৰতীয় সকলৰ মাজত জাতীয় চেতনাৰ বিকাশত এক গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা গ্ৰহণ কৰিছিল। গণতন্ত্ৰ, জাতীয়তাবাদ ইত্যাদি আধুনিক ধাৰণাবোৰে তেওঁলোকৰ মনত গভীৰ ৰেখাপাত কৰিছিল। জাতি, ধৰ্ম, অঞ্চল নিৰ্বিশেষে শিক্ষিত ভাৰতীয় সকলৰ মাজত ইংৰাজী ভাষা সংযোগী ভাষা হৈ পৰিছিল। ফলত পৰস্পৰৰ মাজত বুজাবুজি আৰু নিকট সম্পৰ্ক গঢ়িবলৈ এই ভাষা উত্তম মাধ্যম হৈ পৰিছিল। এই শিক্ষিত ভাৰতীয়সকলে ৰাজনৈতিক সজাগতা সৃষ্টি আৰু ভাৰতত ৰাজনৈতিক আন্দোলন সংগঠিত কৰিবলৈ প্ৰাথমিকভাৱে দায়বদ্ধ আছিল।
- **প্ৰাচীন ভাৰতবৰ্ষৰ গৌৰৱ অধ্যয়ন ঃ** ঊনবিংশ শতিকাৰ বহুসংখ্যক বৃটিছ লেখক আৰু চৰকাৰী বিষয়াই এই দৃষ্টিভংগী আগবঢ়াইছিল যে ভাৰতীয়সকল দেশ শাসন কৰিব পৰাকৈ সভ্য হোৱা নাছিল। অৱশ্যে ভালেসংখ্যক জাতীয়তাবাদী নেতাই ভাৰতীয়সকলৰ মাজত আত্মবিশ্বাস আৰু আত্ম সন্মান জগাই তুলিবলৈ বৃটিছৰ এই প্ৰচাৰকাৰ্য্যৰ বিৰুদ্ধাচৰণ কৰিছিল। বহুতো ভাৰতীয় পণ্ডিতে ভাৰতৰ পুৰণি ইতিহাস অনুসন্ধান কৰি ভাৰতৰ গৌৰৱসমূহ জনগনক জনাইছিল। ভাৰত বুৰঞ্জীৰ এই অধ্যয়নে সাধাৰণ মানুহক বিখ্যাত শাসক চন্দ্ৰগুপ্ত মৌৰ্য্য, অশোক, আকবৰ আৰু বহুতৰে বিষয়ে অৱগত কৰাইছিল। এই সকলোবোৰ কাৰ্য্যই শিক্ষিত ভাৰতীয় সকলক দেশাত্মবোধ আৰু জাতীয়তাবোধৰ এক নৱভাবেৰে উদ্বুদ্ধ কৰি তুলিছিল।

- **ছপাশাল আৰু সাহিত্যৰ ভূমিকা ঃ** ঊনবিংশ শতিকাৰ দ্বিতীয়ার্দ্ধত জাতীয়তাবাদী বাতৰি কাকতৰ অভূতপূর্ব বিকাশ পৰিলক্ষিত হয়। এই বাতৰি কাকত সমূহৰ যোগেদি জনসাধাৰণক এক হবলৈ তথা জাতীয় ঐক্যৰ হকে কাম কৰিবলৈ আহ্বান জনোৱা হয়। এই সময়ৰ কিছুমান মুখ্য জাতীয়তাবাদী বাতৰি কাকত আছিল — অমৃত বাজাৰ পত্রিকা, হিন্দু পেট্রিয়ট, ইণ্ডিয়ান মিৰৰ, সঞ্জীৱনী, কেশৰী, বিজুলী, জোনাকী ইত্যাদি। বিজুলী আৰু জোনাকীৰ নিচিনা বাতৰি কাকতে অসমত জাতীয় চেতনা বিকাশত এক গুৰুত্বপূর্ণ ভূমিকা লৈছিল। জাতীয় চেতনাৰ জাগৰণত জাতীয় সাহিত্যৰ ভূমিকাও আছিল গুৰুত্বপূর্ণ। বাংলাভাষাত বংকিম চন্দ্র চেটার্জী, ৰবীন্দ্র নাথ ঠাকুৰ ইত্যাদি, অসমীয়াত লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা, তামিলত সুব্রমনিয়াম ভাৰতী, হিন্দীত ভাৰতেন্দু হৰিচন্দ্র আৰু উর্দুত আলতাফ হুছেইন সেই সময়ৰ কেইজনমান বিখ্যাত জাতীয়তাবাদী লেখক আছিল।
- **উন্নত যোগাযোগ আৰু যাতায়ত ব্যৱস্থা ঃ** ভাৰতবর্ষত যোগাযোগ ব্যৱস্থা উন্নত কৰাৰ ক্ষেত্রত বৃটিছৰ অৱদান অনস্বীকার্য্য। ব্রিটিছে ভাৰতবর্ষত ৰেলপথ আৰু ৰাস্তা নির্মাণ কৰাৰ লগতে টেলিগ্রাফ, অনাতাৰ তথা ডাক সেৱাৰো ব্যৱস্থা কৰিছিল। বৃটিছে মূলত সাম্রাজ্যবাদী স্বার্থক সুৰক্ষা দিবলৈ এই সকলোবোৰ কৰিছিল যদিও ভাৰতীয়সকল ইয়াৰ দ্বাৰা লাভাৱান্বিত হৈছিল। দূৰে দূৰে থকা ভাৰতীয়সকল এজনে আনজনৰ ওচৰ চপাৰ সুযোগ পাইছিল। এইবোৰে তেওঁলোকৰ মাজত ঐক্যৰ এক অনুভূতি আনিছিল যিয়ে এক সর্বভাৰতীয় আন্দোলন সংগঠিত কৰাত সহায়ক হৈছিল।
- **শাসকৰ জাতিগত দম্ভালি ঃ** বৃটিছসকল বগা ছালৰ হোৱা হেতুকে সততে ভাৰতীয়সকলতকৈ উচ্চ বুলি দাবী কৰিছিল। তেওঁলোকে সকলোতে জাত্যাভিমান প্রকট কৰিছিল। বৃটিছৰ এই দম্ভালি ভাৰতীয় বাতৰি কাকতবোৰে বহুলভাৱে প্রচাৰ কৰিছিল। ইয়ে বৃটিছৰ বিৰুদ্ধে ভাৰতীয়সকলৰ জাতীয় জাগৰণত সহায় কৰিছিল।

চিন্তা-চর্চা কৰক ১০.১

ভাৰতৰ জাতীয় জাগৰণত বৰঙনি আগবঢ়োৱা বাতৰি কাকতসমূহৰ এখন তালিকা প্রস্তুত কৰক।

.....

.....

১০.৪ বিভিন্ন ৰাজনৈতিক সংগঠনৰ গঠন

অতি কম সময়ৰ ভিতৰত ভাৰতীয় ভাৱৰ বিকাশ ৰাজনৈতিক সংগঠন গঢ়াৰ জৰিয়তে প্রকট হৈ পৰিল। এই সংগঠনবোৰ মূলত বংগ, বোম্বাই আৰু মাদ্রাজ প্রদেশত ঠন ধৰি উঠিছিল।

বংগ আছিল ভাৰতীয় জাতীয়তাবাদৰ সাৰুৱা ভেঁটি। 1836 চনত প্রথম ৰাজনৈতিক

সংস্থা 'বংগভাষা প্রকাশিকা সভা' গঠন হয়। জমিদাৰসকলৰ স্বার্থ ৰক্ষার্থে 1838 চনৰ 'জমিদাৰী এছোছিয়েশ্বন' গঠিত হয়। এই সংস্থাটোক 'লেণ্ডল'র্ডছ্ ছোছাইটি' বুলিও কোৱা হৈছিল। জনসাধাৰণৰ প্রকৃত দুর্দশাৰ বিষয়ে বৃটিছক অৱগত কৰাবলৈ 1843 খ্রীষ্টাব্দত 'বেংগল বৃটিছ ইণ্ডিয়ান ছোছাইটি' প্রতিষ্ঠিত হয়। 1851 খ্রীষ্টাব্দৰ 29 অক্টোবৰত 'ৰেংণ্ডল উছ ছোছাইটি' আৰু 'বেংগল বৃটিছ ইণ্ডিয়ান ছোছাইটি' লগ হৈ 'বৃটিছ ইণ্ডিয়ান এছোছিশ্বেন' গঢ়ি তোলে। জনসাধাৰণৰ মাজত জাতীয়তাবদী ভাৱ জাগ্রত কৰিবলৈ তথা জনসাধাৰণক ৰাজনৈতিক শিক্ষাৰ প্রতি আগ্রহান্বিত কৰিবলৈ 1875 খ্রীষ্টাব্দৰ ছেপ্তেম্বৰ মাহত বাবু শিশিৰ কুমাৰ ঘোষে 'ইণ্ডিয়ান লীগ' প্রতিষ্ঠা কৰে। এই সংগঠনটিৰ অংকুৰণ 1876 খ্রীষ্টাব্দৰ 26 জুলাইত আনন্দ মোহন বসু আৰু সুৰেন্দ্রনাথ বেনার্জীয়ে 'ইণ্ডিয়ান এছোছিশ্বেন' প্রতিষ্ঠা কৰে। এই সংগঠনটিয়ে কম সময়ৰ ভিৰতে মধ্যবিত্ত শ্রেণী আৰু সাধাৰণ লোকক সন্মিলিত কৰিব পাৰিছিল।

কলিকতাৰ বৃটিছ ইণ্ডিয়ান এছোছিশ্বেনৰ পদাংক অনুকৰণ কৰি বোম্বাইত 1852 খ্রীষ্টাব্দত 'বোম্বাই এছোছিশ্বেন' গঠন কৰা হৈছিল। এই সংগঠনটিয়ে নতুনকৈ প্রতিষ্ঠা হ'ব লগা বিধায়িনী পৰিষদত ভাৰতীয় লোকৰ প্রতিনিধিত্বৰ দাবী তুলিছিল। অৱশ্যে এই সংগঠনটি সৰহদিন টিকি নাথাকিল। লিটনৰ আঁচনিসমূহ আৰু ইলবার্ট বিল সন্দর্ভত মেহতা, টেলাঙ আৰু টয়বজিৰ উদ্যোগত 1885 খ্রীষ্টাব্দত 'বোম্বাই প্রেচিডেন্সি এছোছিশ্বেন' প্রতিষ্ঠা হয়। 1867 ত পুনা 'সার্বজনিক সভা' প্রতিষ্ঠা হয়। এই সভা আৰু বোম্বাই প্রেচিডেন্সি এছোছিশ্বেনে একেলগে কামকাজ চলাইছিল।

মাদ্রাজত 'মাদ্রাজ নেটিভ এছোছিশ্বেন' নামৰ বৃটিছ ইণ্ডিয়ান এছোছিশ্বেনৰ এটি শাখা প্রতিষ্ঠা কৰা হৈছিল। 1884 খ্রীষ্টাব্দত গঠন হোৱা 'মহাজন সভা' ৰ নিচিনা কিছুমান সৰু স্থানীয় সংগঠনো মাদ্রাজত গঢ়লৈ উঠিছিল।

সমগ্র ৰাষ্ট্রৰ বাবে এক উমৈহতীয়া ৰাজনৈতিক সংগঠনৰ ধাৰণাটো পূর্বৰ পৰাই আছিল। কিন্তু 1880 ৰ দশকত হোৱা কিছুমান উন্নয়ণে বিভিন্ন ক্ষেত্রীয় সংগঠনৰ নেতাসকলক এক উমৈহতীয়া আৰু সুসংগঠিত কার্যপ্রণালীৰ বাবে উৎসাহিত কৰিছিল। ক্রমান্বেয়ে প্রেচিডেন্সি চহৰসমূহৰ স্থানীয় সংগঠনসমূহ একত্রিত হ'বলৈ ধৰিলে। 1883 ৰ ডিচেম্বৰ মাহত অনুষ্ঠিত ভাৰতীয় জাতীয় সন্মিলনলৈ ভাৰতৰ সকলোবোৰ প্রধান চহৰৰ প্রতিনিধিসকলক আমন্ত্রণ কৰা হৈছিল। দ্বিতীয়খন ভাৰতীয় জাতীয় সন্মিলন 1885 চনৰ ডিচেম্বৰ মাহত কলিকতাত অনুষ্ঠিত হৈছিল। কিন্তু ভাৰতীয় জাতীয় কংগ্রেছৰ উত্থান আৰু প্রচলনৰ ফলত ভাৰতীয় জাতীয় সন্মিলনৰ প্রভাৱ ম্লান পৰিবলৈ ধৰিলে। ভাৰতীয় জাতীয় কংগ্রেছৰ বিষয়ে আমি পৰবর্তী শাখাটোত আলোচনা কৰিছো।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং 1ঃ শুদ্ধ নে অশুদ্ধ নিৰ্ধাৰণ কৰক ঃ

ক) বৃটিছে ভাৰত ৰাষ্ট্ৰক এক শোষণ ক্ষেত্ৰ ৰূপে ব্যৱহাৰ কৰিছিল। (শুদ্ধ/অশুদ্ধ)

খ) গণতন্ত্ৰ, জাতীয়তা ইত্যাদিৰ আধুনিক ধাৰণাই ভাৰতীয় সকলৰ মনত গভীৰভাৱে সাঁচ বহুৱাইছিল। (শুদ্ধ/অশুদ্ধ)

গ) বংগ ভাষা প্ৰকাশিকা সভা 1834 চনত সংগঠিত হৈছিল। (শুদ্ধ/অশুদ্ধ)

ঘ) পুণা সাৰ্বজনীক সভা 1868 চনত গঠিত হৈছিল। (শুদ্ধ/অশুদ্ধ)

প্ৰশ্ন নং 2ঃ ভাৰতত জাতীয়তাবাজৰ বিকাশৰ চাৰিটা কাৰক সম্পৰ্কে লিখক।

.....

প্ৰশ্ন নং 3ঃ ভাৰতীয় জাতীয় কংগ্ৰেছৰ পূৰ্বে গঠিত তিনিটা ৰাজনৈতিক সংগঠনৰ নাম লিখক।

.....

১০.৫ ভাৰতৰ জাতীয় কংগ্ৰেছৰ গঠন

আপোনালোকে ভাৰতীয় জাতীয় কংগ্ৰেছৰ নাম শুনিছে? এই সংগঠনটিৰ জৰিয়তেই ভাৰতীয়সকলে বৃটিছ শাসনৰ বিৰুদ্ধে স্বাধীনতা সংগ্ৰাম গতিময় কৰি ৰাখিছিল। ভাৰতবৰ্ষৰ ৰাজনৈতিক ইতিহাসৰ বাবে 1885 চনত ভাৰতীয় জাতীয় কংগ্ৰেছৰ প্ৰতিষ্ঠা হোৱাটো এটি গুৰত্বপূৰ্ণ ঘটনা। ভাৰতীয় জাতীয় কংগ্ৰেছৰ প্ৰতিষ্ঠা এক আকস্মিক ঘটনা নাছিল। এক সৰ্বভাৰতীয় অনুষ্ঠান গঢ়াৰ গুনা-গঠা বহুদিন ধৰি চলি আছিল। এই ধাৰণাৰ সৰ্বশেষ ৰূপ আগবঢ়ায় এ. ও. হিউম নামৰ এগৰাকী অৱসৰপ্ৰাপ্ত ইংৰাজ অসামৰিক বিষয়াই। তেওঁক ভাৰতীয় জাতীয় কংগ্ৰেছৰ 'পিতৃ' বুলিও জনা যায়। তেওঁ সেই সময়ৰ আগশাৰীৰ বুদ্ধিজীৱীসকলক সক্ৰিয় কৰি তুলিছিল আৰু 1885 চনত বোম্বাইত ভাৰতীয় জাতীয় কংগ্ৰেছৰ প্ৰথম অধিৱেশন সংগঠিত কৰিছিল। জাতীয় কংগ্ৰেছৰ প্ৰথম অধিৱেশনত 72 জন প্ৰতিনিধি উপস্থিত আছিল আৰু ইয়াৰ সভাপতিত্ব কৰিছিল উমেশ চন্দ্ৰ বেনাৰ্জীয়ে। এই অধিবেশন বোম্বেৰ (বৰ্তমান মুম্বাই) গোকুল দাস তেজপাল সংস্কৃত কলেজৰ চৌহদত অনুষ্ঠিত হৈছিল।

কংগ্ৰেছৰ লক্ষ্য আৰু উদ্দেশ্য

ভাৰতীয় জাতীয় কংগ্ৰেছে ইয়াৰ কামকাজ অনুষ্টুপীয়াভাবে আৰম্ভ কৰিছিল। প্ৰথম অধিবেশনত কংগ্ৰেছে নিম্নোক্ত উদ্দেশ্যসমূহ স্থিৰ কৰিছিল --

- ভাৰতবৰ্ষৰ বিভিন্ন প্ৰান্তত দেশৰ বাবে একাগ্ৰচিত্তে তথা দৃঢ়তাৰে কাম কৰি থকা লোকসকলৰ মাজত অন্তৰংগতা তথা বন্ধুত্বভাৱ উন্নত কৰা
- জাতীয় ঐক্যৰ চেতনা বৃদ্ধিৰ স্বাৰ্থত সম্ভাব্য সকলো ধৰণৰ জাতি, ধৰ্ম আৰু প্ৰাদেশিক

বিদ্বেষ নোহোৱা কৰা

- গুৰুত্বপূৰ্ণ সামাজিক সমস্যাৰ ক্ষেত্রত ভাৰতীয় শিক্ষিত শ্রেণীয়ে আগবঢ়োৱা পৰিপক্ক দৃষ্টিভংগীক বিচাৰ কৰা
- পৰৱৰ্তী এবছৰৰ বাবে জনসাধাৰণৰ স্বাৰ্থত অহা কৰ্ম পন্থা ভাৰতীয় ৰাজনীতিক সকলে নিৰ্ধাৰণ কৰা

১০.৬ কৃষক তথা জনজাতীয় আন্দোলন

ভাৰতীয় উপমহাদেশত বৃটিছৰ ঔপনিৱেশিক শাসনৰ বিৰুদ্ধে সাধাৰণ মানুহ আৰু নিম্নশ্রেণীৰ লোকৰ ক্ষোভৰ প্রথম প্রকাশ ঘটে 1857 খৃঃ ৰ বিদ্রোহৰ ৰূপত। যদিও ইতিহাসবিদসকলে 1857 চনৰ বিদ্রোহ বা চিপাহী বিদ্রোহক বৃটিছৰ বিৰুদ্ধে ভাৰতীয়ৰ প্রথম বিদ্রোহ বুলি কয় তথাপিও আমি ক'ব পাৰো যে বিভিন্ন জনজাতীয় দল বা খেতিয়কৰ দ্বাৰা সংঘটিত কিছু গণ প্রতিৰোধী আন্দোলনৰ একেবাৰে তু!ত এই বৃটিছ বিৰোধী সংগ্রামৰ প্রথম আধাৰশিলা স্থাপিত হৈছিল। এইসকল লোকে তেওঁলোকৰ প্রতি বৈষম্যমূলক আচৰণ কৰা এটি ব্যৱস্থাৰ বিৰুদ্ধে সৰৱ হৈ উঠিছিল।

ঔপনিৱেশিক শাসনৰ বিৰুদ্ধে জাগি উঠিবলৈ খেতিয়ক আৰু জনজাতীয় লোকসকলৰ নিজাবৰীয়া কাৰণো আছিল। সঁচাঅর্থত ক'বলৈ গ'লে ভাৰতীয় সকলৰ 80 শতাংশই কৃষক আছিল। তেওঁলোক ঔপনিৱেশিক চৰকাৰ আৰু মাটিৰ মালিক (জমিদাৰ) এই দুয়োটাৰে দ্বাৰা শোষিত হৈছিল। ভূমি ৰাজহ বৃদ্ধি হোৱাৰ ফলত খেতিয়কসকল দুখীয়া হৈ গৈছিল আৰু ফলত মাটিৰ মালিকৰ হাতত তেওঁলোকৰ মাটিবোৰ বিক্রী কৰি দিবলৈ তথা ঋণ ল'বলৈ বাধ্য হৈছিল। বৃটিছ ভূমি ৰাজহ ব্যৱস্থা প্রবর্ত্তনৰ ফলস্বৰূপে পঞ্চায়ত আৰু গ্রাম সভাৰ দৰে ভাৰতীয় কৃষিত্তিক অনুষ্ঠানসমূহৰ অৱনতি হ'বলৈ ধৰে। লগতে জমিদাৰ, মহাজন, মহলদাৰ আদিৰে গঠিত এক শোষক শ্রেণীৰ উত্থান ঘটিল। তেওঁলোকে মাটি হেৰুৱাই এনে এক দাৰিদ্র ৰূপক আকোৱালি ল'ব লগা হৈছিল যে ইয়ে তেওঁলোকক বৃটিছৰ বিৰুদ্ধে থিয় কৰাইছিল। ভাৰতীয় কৃষি জীৱনত সেই অন্তবর্তী ব্যৱস্থা নাছিল যিয়ে খেতিয়কসকলক একত্রিত কৰি শোষণৰ বিৰুদ্ধে সৰৱ কৰিব পাৰিছিল। বৃটিছে খেতিয়কসকলক বিভিন্ন ভূমি ৰাজহ বন্দবস্ত অঞ্চলৰ দ্বাৰা বি ভক্ত কৰিছিল যাৰ বাবে কৃষকসকলৰ ওজৰ আপত্তি অঞ্চল ভেদে বেলেগ বেলগ আছিল। 1920 ৰ দশকত কিষাণ সভা আন্দোলনৰ সূচনা হোৱাৰ আগলৈকে বৃটিছ শাসিত ভাৰতবর্ষত কৃষক আন্দোলন তেনেই কম আছিল আৰু যিবোৰ আন্দোলন হৈছিল সেইবোৰো তেনেই বিচ্ছিন্ন প্রকৃতিৰ আছিল। কেতবোৰ উল্লেখযোগ্য কৃষক আন্দোলন আছিল — ফকিৰ আৰু সন্ন্যাসীৰ বিদ্রোহ, নীল বিদ্রোহ, পাবনাৰ কৃষি আন্দোলন, ফুলগুৰিৰ বিদ্রোহ, দাক্ষিণাত্যৰ বিদ্রোহ, ইত্যাদি।

কোম্পানীৰ শাসনৰ বিৰুদ্ধে জনজাতীয় প্রতিৰোধৰো কিছুমান পর্যাপ্ত কাৰণ আছিল। জনজাতীয় লোকসকলৰ মাটি অধিগ্রহণ কৰি বৃটিছ প্রশাসনে জনজাতীয় মুখীয়ালসকলক তেওঁলোকৰ ৰজা হিচাপে ঘোষণা কৰাৰ সলনি জমিদাৰ বুলিহে ঘোষণা কৰিছিল। তদুপৰি

বৃটিছ প্ৰশাসনে জনজাতীয়সকলৰ পু�ৰণি কৰ আৰু ৰাজহ ব্যৱস্থা বিলুপ্ত কৰিছিল যি বৃটিছ শাসনৰ বিৰুদ্ধে জনজাতীয় লোকে মাত মতাৰ ক্ষেত্ৰত এক গুৰুত্বপূৰ্ণ বিষয় হৈ পৰিছিল। বৃটিছ চৰকাৰে আৰম্ভ কৰা নতুন প্ৰশাসনিক ব্যৱস্থাৰ ফলশ্ৰুতিত জনজাতীয় লোকসকলে তেওঁলোকৰ ভূমি হেৰুৱাব ধৰিছিল আৰু তেওঁলোকৰ নিজা কৃষিভূমিতে তেওঁলোক কৃষিজাত বনুৱা তথা অতিপাত খাজানা দিব লগা ৰায়তলৈ পৰিণত হৈছিল। এনেদৰে বৃটিছৰ বিৰুদ্ধে জনজাতীয় লোকসকলৰ মাজত এক অসন্তোষে গা কৰি উঠিছিল। মহাজন, বণিক, ঠিকাদাৰৰ উত্থান তথা ঔপনিৱেশিক শাসনে এওঁলোকক প্ৰদান কৰা নিৰাপত্তা সদায়ে বৃটিছ আৰু জনজাতীয় লোকসকলৰ মাজৰ সংঘাতৰ এক কাৰণ হৈ পৰিছিল। ৰাজহৰ বাবে বনাঞ্চলত বৃটিছে নিয়ন্ত্ৰণ টনকীয়াল কৰা, এই অঞ্চলবোৰত খ্ৰীষ্টান মিছনেৰীসকলৰ ধৰ্মীয় সক্ৰিয়তা, কিছুমান জনজাতীয় পৰম্পৰা আৰু প্ৰথা যেনে — শিশুহত্যা, মানুহৰ বলি আদি নোহোৱা কৰিবলৈ বৃটিছৰ প্ৰচেষ্টা তথা লগুৱাৰ কামত বেতনবিহীনভাৱে জনজাতীয় বনুৱাক নিযুক্তি দিয়া আদি কাৰ্য বৃটিছ শাসিত ভাৰতবৰ্ষত জনজাতীয় আন্দোলনৰ প্ৰধান কাৰণ আছিল।

জনজাতীয় আন্দোলনবোৰ স্থানীয় অভাৱ-অভিযোগবোৰৰ এক বিচ্ছিন্নপ্ৰায় তীব্ৰ বহিঃপ্ৰকাশ আছিল আৰু এইবোৰৰ প্ৰকৃতি মূলতঃ আৰ্থিক আছিল। ইয়াৰ প্ৰাথমিক লক্ষ্য আছিল স্থানীয় স্বাৰ্থ পূৰণ। আইন শৃংখলাৰ সমস্যা জড়িত থকা হেতুকে বৃটিছ চৰকাৰী সংস্থাবোৰে এই আন্দোলনবোৰৰ সৈতে সংঘাটত লিপ্ত হৈছিল। যদিও এই আন্দোলনবোৰত এক ৰাজনৈতিক সুৰ আছিল তথাপি জনজাতীয় আন্দোলনবোৰক ঔপনিৱেশিকতাবাদ বিৰোধী সংগ্ৰাম ৰূপে চাব নোৱাৰি। এই আন্দোলনবোৰ ঐতিহাসিক দৃষ্টিকোণৰ পৰা গুৰুত্বপূৰ্ণ কিয়নো এইবোৰে সমাজৰ এটি অংশৰ লোকৰ দুখ যন্ত্ৰণাৰ ওপৰত আলোকপাত কৰিছিল আৰু এইসকল লোক ৰাজনৈতিকভাৱে সৰৰ নাছিল। সেইবাবে ৰাজনীতিবিদসকলে এওঁলোকক বিদেশী শাসনৰ বিৰুদ্ধে সংগঠিত কৰা চেষ্টা কৰা নাছিল। বৃটিছ ভাৰতৰ মুঠ জনসংখ্যাৰ 1 3 শতাংশ লোক জনজাতীয় আছিল। বৃটিছ ভাৰতৰ মুঠ জনসংখ্যাৰ 1 3 শতাংশ লোক জনজাতীয় আছিল। শতিকাজুৰি বিচ্ছিন্নভাৱে বাস কৰি অহা এইসকল লোকে স্ব-শাসন আৰু সু-সুৰক্ষিত জীৱন উপভোগ কৰিছিল। তেওঁলোকৰ এক স্ব-নিৰ্ভৰশীল অৰ্থনীতি আছিল। বৃটিছ শাসন প্ৰতিষ্ঠাৰ পাছতে এই স্বায়ত্ব শাসন আৰু জনজাতীয় অৰ্থনীতিৰ স্ব-নিৰ্ভৰশীলতা বৰ বেয়াকৈ ক্ষতিগ্ৰস্ত হয় যিয়ে ঊনবিংশ আৰু বিংশ শতিকাৰ আৰম্ভণিত প্ৰায় 7 0 টা প্ৰধান জনজাতীয় বিদ্ৰোহৰ জন্ম তথা বিকাশ সাধন কৰে। এই বিদ্ৰোহবোৰ নিৰ্দিষ্ট জনজাতিটোৰ মাজতে সীমাবদ্ধ আছিল আৰু ইয়াক উক্ত জনজাতিৰ জনজাতীয় নেতাই নেতৃত্ব দিছিল। কেতবোৰ মুখ্য জনজাতীয় আন্দোলন আছিল — সান্থাল বিদ্ৰোহ, মুণ্ডা বিদ্ৰোহ, ৰাম্পা বিদ্ৰোহ, জয়ন্তীয়াসকলৰ বিদ্ৰোহ, টানা ভগত আন্দোলন ইত্যাদি।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং 4ঃ কেইটামান উল্লেখযোগ্য কৃষক বিদ্রোহৰ নাম লিখক।

.....

.....

প্রশ্ন নং 5ঃ কেইটামান উল্লেখযোগ্য জনজাতীয় বিদ্রোহৰ নাম উল্লেখ কৰক।

.....

প্রশ্ন নং 6ঃ কৃষি বৃত্তিধাৰী লোক কিমান শতাংশ আছিল।

.....

১০.৭ অধ্যয়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

এই অধ্যায়টোত আমি নিম্নলিখিত বিষয় সমূহ আলোচনা কৰিলো ঃ

- ভাৰতত জাতীয়তাবাদৰ জন্মত সহায়ক কাৰকবোৰৰ বিষয়ে আলচ কৰিব পাৰিলে। বিদেশী শাসন, দেশখনৰ ৰাজনৈতিক আৰু আর্থিক একতা, পশ্চিমীয়া চিন্তাধাৰা আৰু শিক্ষা, প্রেছ আৰু বাতৰি কাকতৰ ভূমিকা, শাসকৰ জাতিগত দম্ভালি, উন্নত মানৰ যোগাযোগ ব্যৱস্থা আদি কাৰকে ভাৰতত জাতীয়তাবাদৰ উত্থানত অৱদান আগবঢ়াইছিল।
- জাতীয়তাবাদৰ উত্থানৰ লগে লগে বিভিন্ন ৰাজনৈতিক সংগঠন স্থাপন হ'বলৈ ধৰিলে আৰু এই সমূহে ভাৰতীয় জাতীয় কংগ্রেছৰ প্রতিষ্ঠানলৈ অৰিহণা যোগাইছিল।
- ঔপনেৱেশিক শাসনৰ শোষনমূলক ভূমি নীতিৰ প্রতিবাদত কৃষক আৰু জনজাতীয়সকলেও বৃটিছ শাসনৰ বিৰুদ্ধে মূৰ দাঙি উঠিছিল।

১০.৮ প্রসংগ পুথি

1. Chapra P.N., Puuri B.N., Das M.N., Pradhan A.C (1996) : *A new advances history of India,* New Delhi, Prentice Hall of India.
2. Majumdar, R.C. Roy Chandhury, H.C., Dutta, K (1916) : *An Advanced history of India*, New Delhi, Macnillan India Ltd.
3. Grever, B.L, Mehta, Alaka (2011): *A New Look at Modern Indian History,* New Delhi, C Chand & Company Ltd.
4. Banerjee A.C (1985) : *History of India,* Calcultta, A Mukherjee & Co.Pvt.ltd.

১০.৯ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰঃ (ক) শুদ্ধ (খ) শুদ্ধ(গ) অশুদ্ধ (ঘ) অশুদ্ধ।

২ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰঃ (ক) দেশখনৰ ৰাজনৈতিক আৰু অৰ্থনৈতিক একতা।

(খ) পশ্চিমীয়া চিন্তাধাৰা আৰু শিক্ষাৰ প্ৰসাৰ।

(গ) উন্নত যোগাযোগ আৰু যাতায়াত ব্যৱস্থা।

(ঘ) বিদেশী শাসনৰ পৰিনাম।

৩ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰঃ (ক) বৃটিছ ইণ্ডিয়া এছোচিয়েশ্যন।

(খ) মাদ্ৰাছ নেটিভ এছোচিয়েশ্যন।

(গ) মহাজন সভা।

৪ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰঃ (ক) ফকীৰ আৰু সৈন্যাসী বিদ্ৰোহ।

(খ) নীল বিদ্ৰোহ।

(গ) পাবনাৰ কৃষি আন্দোলন।

(ঘ) ফুলগুৰিৰ বিদ্ৰোহ।

(ঙ) দাক্ষিণাত্যৰ বিদ্ৰোহ।

৫ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰঃ (ক) সান্তাল বিদ্ৰোহ। (খ) মুণ্ডা বিদ্ৰোহ (গ) ৰাম্পা বিদ্ৰোহ

(ঘ) জয়ন্তীসকল (ঙ) টানা ভগত আন্দোলন।

৬ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰঃ মুঠ জনসংখ্যাৰ 80¼

১০.১০ আৰ্হি প্ৰশ্ন

ক) বস্তুধৰ্মী প্ৰশ্ন (50টা শব্দৰ ভিতৰত)

প্ৰশ্ন ১ঃ ঔপনিৱেশিক শাসন কালৰ দুখন অসমীয়া জাতীয়তাবাদী বাতৰি কাকতৰ নাম লিখক।

প্ৰশ্ন ২ঃ ভাৰতীয় জাতীয় কংগ্ৰেছৰ কোন চনত জন্ম হয়?

প্ৰশ্ন ৩ঃ ভাৰতীয় জাতীয় কংগ্ৰেছৰ প্ৰথম অধিৱেশনৰ সভাপতি কোন আছিল?

প্ৰশ্ন ৪ঃ জাতীয়সকলৰ আন্দোলনৰ প্ৰধান কাৰণ কি আছিল?

খ) চমু প্ৰশ্ন (150–300টা শব্দৰ ভিতৰত)

প্ৰশ্ন ১ঃ ঔপনিৱেশিক শাসন কালত কৃষকসকলৰ প্ৰধান অসন্তুষ্টিবোৰ কি আছিল?

প্ৰশ্ন ২ঃ ভাৰতীয় জাতীয় কংগ্ৰেছৰ মূল লক্ষ্য আৰু উদ্দেশ্যসমূহ কি কি আছিল?

প্ৰশ্ন ৩ঃ জাতীয় কংগ্ৰেছ গঠন হোৱা আগৰ বিভিন্ন ৰাজনৈতিক সংগঠনবোৰৰ বিষয়ে এটি চমুটোকা লিখক।

গ) ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন (300–500টা শব্দৰ ভিতৰত)

প্ৰশ্ন ১ঃ ভাৰতত জাতীয়তাবাদ বিকাশ হোৱাৰ কাৰণসমূহৰ বিষয়ে আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন ২ঃ কৃষক আৰু জনজাতীয় আন্দোলনসমূহৰ বিষয়ে আলোচনা কৰক।

*** ***** ***